СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том I

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I
ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Проф. д.н Божидар Божинов 9

PREPARING FUTURE PROFESSIONALS IN BUSINESS SCIENCES FOR THE AI ERA: COMPETENCIES AND CURRICULAR CHALLENGES
Prof., Célio Gonçalo Cardoso Marques, PhD, Senior Technician, MSc, Ana Catarina Gomes Almeida 27

INVESTIGATING GRANGER CAUSALITY BETWEEN GDP-RELATED INDICATORS: EVIDENCE FROM BULGARIA AND ROMANIA
Professor, Alexandru-Lucian Manole, PhD., Professor, Cristian-Marian Barbu, PhD. 43

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

АНАЛИЗ НА ЦЕНОВИЯ ТРЕНД НА БЪЛГАРСКИТЕ БОРСОВО ТЪРГУВАНИ ТУРИСТИЧЕСКИ ДРУЖЕСТВА, СЛЕД COVID И ПРИ ВОЙНАТА В УКРАЙНА
Проф. д-р Стефан Симеонов, Алексей Гудев, докторант 57

LEASING AS STRATEGIC FINANCING TOOL
Prof. Tatjana Spaseska, PhD, Emilija Gjorgjioska, Aneta Risteska-Jankuloska 64

ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И ПРЕХОДА КЪМ НИСКОВЪГЛЕРОДНО ОТОПЛЕНИЕ
Доц. д-р Александрина Александрова 73

РАЗВИТИЕ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ НА БАЛКАНИТЕ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Доц. д-р Венцислав Василев 80

ФИНАНСОВ КОНТРОЛИНГ И БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ
Доц. д-р Людмил Кръстев 88

ИКОНОМИЧЕСКА ПРИРОДА НА РАЗХОДИТЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
Доц. д-р Марин Маринов 93

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИ И ИНВЕСТИЦИИТЕ
Доц. д-р Наталия Силичева 102

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 109

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ СТАЖ ПРИ МАТЕРИАЛИЗИРАНЕ ПРАВОТО НА ПЕНСИЯ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 120

ПОЛОВО-ВЪЗРАСТОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ СТАРОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 129

ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ РЕАЛИЗИРАНИЯ ПРЕМИЕН ПРИХОД ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО НА СГРАДИ И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО
Доц. д-р Румен Ерусалимов 139

БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА ПРИ ЗАСТРАХОВКАТА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов, д-р Николай Илиев 147

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА И МАКРОИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ В УСЛОВИЯ НА КРИЗА: ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ (2019–2022)
Доц. д-р Танер Исмаилов, доц. д-р Махмут Кадир Ишгювен 155

ЖИЗНЕНИЯТ ЦИКЪЛ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ТЪРСЕНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 163

ПОТЕНЦИАЛНА РОЛЯ НА ТЕЛЕМАТИЧНИТЕ СИСТЕМИ В ЗАСТРАХОВАНЕТО И ПОДОБРЯВАНЕ НА ПЪТНАТА БЕЗОПАСНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 171

СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПЕНСИОННИ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ ЗА ИЗПЛАЩАНЕ НА АДЕКВАТНИ ПЕНСИИ ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 179

РОЛЯТА НА ИНФЛАЦИЯТА ВЪРХУ ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Петя Василева 188

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 195

ВОЛАТИЛНОСТТА КАТО АКТИВ: АНАЛИЗ НА VIX И ETF АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов 201

СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР В УСЛОВИЯТА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ТУБОЛЕНЦИИ И ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТО В ЕВРОЗОНАТА
Ас. д-р Рая Драгоева 209

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА АДАПТАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАЗАР НА ТРУДА КЪМ ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: СРАВНЕНИЕ С ЕС-27
Ас. Велислава Петрова 216

ВЛИЯНИЕТО НА РЕГЛАМЕНТА MICA ВЪРХУ ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ И РИСКОВЕТЕ НА КРИПТО ПАЗАРА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Д-р Габриела Кръстева 224

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ОРГАНИЗАЦИОННАТА РАМКА НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Д-р Жанета Ангелова 230

ОЦЕНКА НА РИСКОВИЯ ПРОФИЛ НА ПЛАЩАНИЯТА ПО ЗАСТРАХОВКИ „ИМУЩЕСТВО“ И „КАСКО НА МПС“ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Д-р Радка Василева 238

ИСТОРИЯ НА ЕВРОТО: ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И ЛОГИКА НА ВАЛУТНАТА КОНСТРУКЦИЯ
Докторант Атанаска Минчева 246

ДАНЪЧНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ КАТО РЕШЕНИЕ ЗА УСТОЙЧИВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ ЦЕНТРОВЕ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ахмед Куйтов 254

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОДАЖБИТЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ В УСЛОВИЯТА НА ТУРБУЛЕНТНОСТ
Докторант Габриела Спасова 261

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА
Докторант Диляна Йорданова 269

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ВЗАИМОВРЪЗКИ В КОНТЕКСТА НА ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД
Докторант Иван Спасов 277

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАНКОВОТО ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ
Докторант Инна Борозенкова 284

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ И ЛИКВИДНОСТТА В ERP/BI СРЕДАТА: МЕХАНИЗМИ, ЕФЕКТИ, УСЛОВИЯ ЗА УСПЕХ
Докторант Кирил Пенев 292

КРИПТОВАЛУТИТЕ КАТО ПЛАТЕЖНО СРЕДСТВО: ИКОНОМИЧЕСКА ЛОГИКА, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ
Докторант Красимир Иванов 299

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АНТИИНФЛАЦИОННАТА ПАРИЧНА ПОЛИТИКА НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ И ЕЦБ (2021-2025)
Докторант Кристиян Варамезов 307

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОПЪЛНИТЕЛНОТО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Докторант Кристияна Милинова 316

РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЯВЕНИТЕ ПРЕТЕНЦИИ КЪМ ГАРАНЦИОННИЯ ФОНД, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАСТРАХОВКА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“
Докторант Максим Колев 324

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ
Докторант Маргарита Кръстева 331

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА TGARCH МОДЕЛА ЗА ОЦЕНКА НА ПАЗАРНИЯ РИСК
Докторант Петър Джелепов 337

СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ШЕСТТЕ НАЙ-ГОЛЕМИ ПЕТРОЛНИ КОМПАНИИ В СВЕТА ЧРЕЗ ПАЗАРНИ МУЛТИПЛИКАТОРИ P/B, P/IOS И P/E
Докторант Ралица Иванова 342

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФИНАНСОВОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЕКТИ, ПОРОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧИЯ В ТЪЛКУВАНЕТО НА ПРОГРАМНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ
Докторант Славейко Славков 348

СУРОВИННАТА БАЗА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИЯ СЕКТОР
Докторант Юли Станков 356

ДИГИТАЛНИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЛИЧНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ СТУДЕНТИТЕ
Студент Галя Тулина 363

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ ПРЕДИ И СЛЕД ЕВРОТО: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БАЛТИЙСКИТЕ СТРАНИ И ИЗВОДИ ЗА БЪЛГАРИЯ
Студент Ивайло Василев 369

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА ОСНОВОПОЛОЖНИКА НА СВИЩОВСКАТА АКАДЕМИЧНА СЧЕТОВОДНА ШКОЛА - ПРОФЕСОР ГОСПОДИН ТОШЕВ
Проф. д-р Атанас Атанасов 381

УСТОЙЧИВОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И КАЧЕСТВО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Prof. Dimitrios P. Petropoulos, PhD, доц. д-р Галина Чиприянова 386

SEMI-TENSOR PRODUCT FOR FINITE GAMES WITH DETERMINISTIC STRATEGY DYNAMICS: A TUTORIAL
Prof. Renato De Leone, PhD..... 395

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА В БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ТЯХНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Доц. д-р Венцислав Вечев 404

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОТЧЕТНОСТТА
Доц. д-р Галина Чиприянова 410

ВЪРХУ НЯКОИ АСПЕКТИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ЗА НАТРУПВАНЕ И ТРАНСФЕР НА КРЕДИТИ (ECTS) ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ОКС „БАКАЛАВЪР“
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова..... 424

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАГЛАСИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ОБУЧЕНИЕТО
Доц. д-р Даниела Александрова Георгиева..... 431

SUSTAINABILITY REPORTING IN THE PUBLIC SECTOR: INTERNATIONAL FRAMEWORKS, SECTOR-SPECIFIC CHARACTERISTICS AND PROSPECTS FOR BULGARIA
Доц. д-р Диана Папраданова..... 440

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СИСТЕМИТЕ ЗА АВТОМАТИЗИРАН КОНТРОЛ ВЪРХУ АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЕВРОБАНКНОТИТЕ
Доц. д-р Зорница Ганчева 448

ГОТОВИ ЛИ СМЕ ЗА ОБЪРНАТО ПРЕПОДАВАНЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО?
Доц. д-р Ива Монева 456

СТАНДАРТИЗИРАН ПОДХОД ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ И ОПОВЕСТЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Иван Андреев..... 465

НЕСТАНДАРТНО ПРИЛОЖЕНИЕ НА КЛАСИЧЕСКИ ТЕХНИКИ ЗА ДЕТЕРМИНИРАН ФАКТОРЕН АНАЛИЗ
Доц. д-р Красимир Кулчев, гл. ас. д-р Галя Кушева 473

АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА И СТРУКТУРАТА НА ЕМИСИИТЕ НА ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА В АТМОСФЕРАТА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 479

РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ ПО ФУНКЦИИ В БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ЕВРОПЕЙСКИ СРАВНЕНИЯ
Доц. д-р Маргарита Шопова 489

ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО МИТНИЧЕСКО ОФОРМЯНЕ В ЕС – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ
Доц. д-р Момчил Антов 499

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В КОНТЕКСТА НА ТАКСОНОМИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Николина Грозева 507

ЗНАЧЕНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА (ЕКОЛОГИЧНА) ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ В АГРАРНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Павлина Димитрова 513

ДИГИТАЛНА КОХЕРЕНТНОСТ НА КОНТРОЛНАТА СИСТЕМА: ПЪТ КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ФРАГМЕНТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Мариета Спасова 521

ДИНАМИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, ЗАПЛАЩАНИ ОТ НЗОК
Доц. д-р Пламен Петков 526

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРЕЦЕНКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И СВЪРЗАНИТЕ С НЕЯ РИСКОВЕ: ПРОЯВЛЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
Доц. д-р Радосвета Йорданова Кръстева-Христова 537

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕНТАБИЛНОСТТА, ЛИКВИДНОСТТА И ОБРЪЩАЕМОСТТА НА ТЕКУЩИТЕ АКТИВИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО /МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ ЗА АНАЛИЗ/
Доц. д-р Росица Иванова 549

ПАРАДОКСИТЕ НА СЧЕТОВОДСТВОТО И СЧЕТОВОДНИТЕ ПРИНЦИПИ
Доц. д-р Светлозар Стефанов 557

ИНТЕГРИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОДИТА: МССУ 5000 И ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОДИТОРСКАТА ПРОФЕСИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 566

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТРУКТУРНАТА ДИНАМИКА НА ВЪГЛЕРОДНИТЕ ЕМИСИИ В АТМОСФЕРАТА
Доц. д-р Стела Касабова 574

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА
Доц. д-р Галина Чиприянова, Цветелина Яламова, докторант 582

КОНТРОЛ И УПРАВЛЕНИЕ НА ФИНАНСОВОТО ЗДРАВЕ НА МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Дияна Иванова 591

БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ ФОРМАЛНОСТИ И АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕЖЕСТ
Гл. ас. д-р Желью Желев 599

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО НА ИНСПЕКЦИОННА ДЕЙНОСТ ОТ ОРГАНИТЕ НА ДФИ
Гл. ас. д-р Надежда Цветкова..... 606

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 613

ЕКОЛОГИЧНО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО – КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАМЕ
Гл. ас. д-р Росен Колев 621

КРЕДИТНИЯТ АНАЛИЗ КАТО САМОСТОЯТЕЛНА НАУЧНА И УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ИНФОРМАЦИОННА ОСНОВА В КОНТЕКСТА НА SAF-T
Д-р Петър Петров..... 629

КОЕФИЦИЕНТ НА КРИЗИСНА ЛИКВИДНОСТ (CLR) И ИНДЕКС ЗА СТАБИЛНОСТ (PSI) КАТО РАННИ СИГНАЛИ В КРЕДИТНИЯ АНАЛИЗ: МЕТОДИЧЕСКА РАМКА И ЕМПИРИЧНА АПРОБАЦИЯ
Д-р Петър Петров..... 637

ОТЧИТАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ОТ ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ
Докторант Веселина Тодорова..... 645

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, ИЗЧИСЛЕНИ ПОСРЕДСТВОМ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СМЕТКИ ЗА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Гергана Павлова 657

НОРМАТИВНА РАМКА И АДМИНИСТРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПРИЕМА НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Докторант Диана Маринкова..... 666

ДИНАМИКА И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКОТО РАЗВИТИЕ: МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА
Докторант Диана Мутафова 672

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ
Докторант Димитър Иванов..... 680

СЧЕТОВОДСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА
Докторант Дияна Попова 689

ВНЕДРЯВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТТА В ПРЕДПРИЯТИЯТА – ОРГАНИЗАЦИОННИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Докторант Ивайло Кънев..... 698

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МАШИННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРОГНОЗИРАНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ КОЛИЧЕСТВА АНТИДИАБЕТНИ ЛЕКАРСТВА
Докторант Иван Митков 706

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДНИЯ ПЕРСОНАЛ И КАЧЕСТВОТО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Иван Николов 714

ФОРМИРАНЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ (ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СЧЕТОВОДНИ РАЗБИРАНИЯ)
Докторант Ивелина Панайотова 721

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА –СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД
Докторант Нуридин Нуридин 731

ОТЧЕТНИЯТ ПРОЦЕС В ПРЕДПРИЯТИЕТО – СЪЩНОСТ, СТРУКТУРА И ОСНОВНИ ЕТАПИ
Докторант Пламена Николова 743

ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕГРИРАНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Докторант Рая Темнялова 754

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева 764

КРЕДИТНИЯТ РЕЙТИНГ КАТО ФАКТОР ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА КРЕДИТОСПОСОБНОСТТА
Докторант Стоянка Бозвелиева 773

СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕТИЧНИТЕ НОРМИ, ЕТИЧНА ПРЕЦЕНКА И ПРОФЕСИОНАЛНО РЕШЕНИЕ
Докторант Таня Димитрова Станева 780

ОСОБЕНОСТИ НА ВЗЕМАНИЯТА КАТО ОТЧЕТНИ ОБЕКТИ В ПЪТНОСТРОИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Цветелина Мишонова 789

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА – СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД

Докторант Нуридин Нуридин[1]

Резюме: *Докладът представя сравнителен анализ на трите основни подхода за измерване на бедността - абсолютен, относителен и субективен, като откроява тяхната специфика и приложимост. Абсолютният подход се основава на минималните жизнени потребности, относителният оценява положението спрямо преобладаващия жизнен стандарт, а субективният включва индивидуалната оценка за благосъстоянието. Основният извод е, че комплексният характер на бедността предполага съчетаване на различните подходи и използване както на обективни и монетарни, така и на немонетарни и субективни показатели.*

Ключови думи: *бедност, измерване на бедността, абсолютна бедност, относителна бедност, субективна бедност, социално-икономически неравенства*
JEL*: I32, C10, D31*

METHODS FOR MEASURING POVERTY – A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ABSOLUTE, RELATIVE AND SUBJECTIVE APPROACHES

PhD Student Nuridin Nuridin[1]

Abstract: *The paper presents a comparative analysis of the three main approaches to measuring poverty—absolute, relative, and subjective—highlighting their specific characteristics and applicability. The absolute approach is based on minimum basic needs, the relative approach assesses individuals' and households' position in relation to the prevailing standard of living, while the subjective approach incorporates individuals' own assessment of their well-being. The main conclusion is that the complex nature of poverty requires a combination of different approaches and the use of objective and monetary, as well as non-monetary and subjective, indicators*

Key words*: poverty, poverty measurement, absolute poverty, relative poverty, subjective poverty, socio-economic inequalities*

JEL: I32, C10, D31

[1] "Стопанска Академия „Д.А.Ценов" – Свищов
nuridin1989@abv.bg ORCID iD: 0009-0001-0532-2602

1. Въведение

Оценяването на бедността е сложен методологичен процес, който заема важно място в социалната статистика, икономическите изследвания и разработването на публични политики. Неговото съдържание надхвърля определянето на конкретна доходна граница и предполага ясно дефиниране на разбирането за бедност, избор на подходяща информационна база и система от показатели за нейното измерване. Съществен елемент е и правилното тълкуване на получените оценки, като се отчитат особеностите на социално-икономическата среда, в която бедността възниква и се проявява. Именно поради това въпросът за методите за измерване на бедността има не само научно, но и силно практическо значение, тъй като от избрания подход зависи кои лица и домакинства ще бъдат идентифицирани като бедни, как ще се оцени мащабът на проблема и какви социални политики ще бъдат формулирани.

В световната практика се разграничават няколко основни подхода за определяне на линията на бедност, сред които водещо значение имат абсолютният, относителният и субективният подход. Всеки от тях изхожда от различно разбиране за същността на бедността и предлага различна логика за нейното измерване. Абсолютният подход разглежда бедността като неспособност за задоволяване на минимални жизнени потребности; относителният подход я интерпретира като изоставане спрямо преобладаващия жизнен стандарт в обществото; субективният подход я свързва с личната оценка на индивидите и домакинствата за необходимия доход и приемливото равнище на благосъстояние. В този смисъл бедността е не само икономическо, но и социално, статистическо и оценъчно понятие.

Целта на настоящия доклад е да представи и съпостави основните методи за измерване на бедността чрез сравнителен анализ на абсолютния, относителния и субективния подход. Основно внимание се отделя на методологичните особености на всеки от тях, техните предимства и ограничения, възможностите за приложение в международната и българската практика, както и на значението им за информационното осигуряване и формулирането на социални политики за ограничаване на бедността..

2. Сравнителен анализ на подходите за измерване на бедността

Бедността е сложно и многоизмерно явление, което не може да бъде сведено само до липса на доход. Тя включва недостиг на ресурси, ограничен достъп до стоки и услуги, ниско качество на живот, социално изключване, ограничени възможности за образование, здравеопазване, трудова реализация и участие в обществения живот. В по-ранните концепции бедността се разбира предимно като неспособност за физическо оцеляване, т.е. като липса на средства за храна, облекло и подслон. С развитието на социалната държава и модерните измерители на жизнения стандарт обаче бедността започва да се разглежда по-широко, като неспособност за достигане на обществено

приемливо равнище на живот (Ангелова и др., 2019; United Nations, 2005).

Класическите разработки на Сен променят начина, по който бедността се разбира и измерва. В „Poverty: An Ordinal Approach to Measurement“ Сен поставя акцент не само върху идентифицирането на бедните, но и върху необходимостта да се отчита интензивността на бедността и разпределението сред бедните лица (Sen, 1976). По-късно, в „Poor, Relatively Speaking“, той подчертава, че бедността има както абсолютни, така и относителни измерения, тъй като човешките нужди се проявяват в конкретна социална среда и не могат да бъдат изцяло откъснати от обществените стандарти (Sen, 1983). Това разбиране показва, че абсолютният и относителният подход не са напълно взаимно изключващи се, а по-скоро осветяват различни страни на едно и също явление.

Измерването на бедността изисква разграничаване между поне два основни етапа: първо, определяне на линия или праг на бедност, чрез който се отделят бедните от небедните и второ, изчисляване на показатели, които описват обхвата, дълбочината и тежестта на бедността. Линията на бедност е основният инструмент за идентификация, но тя сама по себе си не дава пълна картина. Две общества могат да имат еднакъв дял бедни лица, но различна дълбочина на бедността, ако в едното бедните са малко под прага, а в другото да е значително под него. Поради многоаспектния характер на бедността съвременните методологии не се ограничават единствено до определяне на относителния дял на населението под линията на бедност, а включват и показатели, характеризиращи дълбочината на доходния недостиг, разпределението на доходите сред бедните и различните форми на материални и социални лишения (Foster et al., 2013; UNECE, 2017).

В българската литература линията на бедност се разглежда като ключов монетарен показател за идентифициране на бедните лица и домакинства. Цанов и Богданов подчертават, че изборът на метод за измерване не е неутрален, защото различните подходи могат да доведат до различни оценки за броя и профила на бедните (Цанов & Богданов, 2004). Това е особено важно в контекста на социалната политика, тъй като размерът на линията на бедност често се използва като база за достъп до социални помощи, целеви програми и други форми на подкрепа. Следователно методологичният избор има пряко отражение върху публичните разходи, социалната справедливост и начина, по който държавата дефинира уязвимостта.

Абсолютният подход е един от най-старите и най-широко използвани подходи за измерване на бедността. Неговата основна логика е, че бедността се определя спрямо предварително установен минимум от средства, необходими за задоволяване на основните жизнени потребности. В този смисъл беден е онзи индивид или домакинство, чиито доходи или разходи са под равнището, необходимо за осигуряване на минимално приемливо физическо съществуване. Абсолютната бедност се свързва с потребности като храна,

жилище, облекло, отопление, елементарна хигиена и други базови условия за живот (United Nations, 2005; Цанов, 2020).

Исторически абсолютният подход е свързан с изследванията на Сийбом Раунтри върху бедността в Йорк в края на XIX и началото на XX век. Раунтри разграничава първична и вторична бедност (Harris, 2000). Първичната бедност е налице, когато доходът е недостатъчен дори при най-рационално разходване за покриване на базови нужди, докато вторичната бедност възниква, когато доходът би могъл да покрие минималните нужди, но се разходва по начин, който не позволява това. Този класически модел поставя основата на по-късните методи, базирани на минимална потребителска кошница (Malpass, 2012).

Най-разпространената форма на абсолютния подход е методът на потребителската кошница. При него се определя набор от стоки и услуги, които се приемат за необходими за минимално жизнено равнище, след което този набор се остойностява по пазарни цени. В потребителската кошница обикновено се включват хранителни продукти, жилищни разходи, облекло, обувки, транспорт, здравни и други елементарни разходи. Предимството на този метод е, че свързва линията на бедност с конкретен модел на потребление и позволява сравнително ясно да се покаже какви потребности покрива определеният праг. Това го прави интуитивно разбираем и подходящ за социална политика, насочена към гарантиране на минимален стандарт на живот (Цанов, 2020; United Nations, 2005).

Основният проблем на метода на потребителската кошница е свързан със субективността при определяне на нейния състав. Въпросът кои стоки и услуги са „минимално необходими“ няма еднозначен отговор. Ако кошницата е твърде ограничена, тя може да подцени реалните потребности на домакинствата. Ако е твърде широка, може да доведе до по-висока линия на бедност и до по-голям брой лица, идентифицирани като бедни. Освен това проблематично е определянето на теглата на различните компоненти, особено при нехранителните разходи. Докато хранителният минимум може да бъде обвързан с калориен прием и рационални норми на хранене, разходите за жилище, транспорт, образование и здравеопазване са много по-трудни за стандартизиране (Цанов, 2020; Цанов & Богданов, 2004).

Друга разновидност на абсолютния подход са методите, основани на фактическото потребление. Вместо експертно да се определя кошница от стоки и услуги, тези методи използват статистически данни за реалното потребление на домакинствата, особено на нискодоходните групи. Така се намалява субективността при избора на конкретни стоки, защото линията на бедност се базира върху наблюдавано потребителско поведение. В този контекст особено известен е методът на Оршански, използван в САЩ, при който линията на бедност се изчислява чрез умножаване на стойността на хранителната кошница по коефициент, отразяващ съотношението между общите разходи и разходите за храна (Цанов, 2020).

Силна страна на абсолютния подход е неговата приложимост в условия на крайна бедност, ниски доходи и необходимост от ясно определяне на минимален жизнен стандарт. Той е особено подходящ за международни сравнения в развиващи се страни, където основният проблем е физическото оцеляване и достъпът до базови ресурси. Световната банка традиционно използва международни прагове на крайна бедност, които позволяват наблюдение на глобалните тенденции и сравнение между страни с различно равнище на развитие (World Bank, 2016). Подходът е удобен и за проследяване на промени във времето, когато целта е да се оцени дали хората могат да покрият определен минимален набор от потребности.

Въпреки това абсолютният подход има сериозни ограничения. Той може да изглежда прекалено тесен в развити общества, където бедността не се изчерпва с физическо оцеляване. Човек може да има достатъчно средства за храна и подслон, но да бъде изключен от нормалните форми на социално участие, образование, култура и комуникация. Освен това абсолютният подход трудно отчита промяната в обществените стандарти. Това, което в даден исторически момент се приема за минимално достатъчно, в друг момент може да бъде социално неприемливо. Поради това абсолютният подход има най-голяма аналитична сила, когато се използва за измерване на крайна бедност, но е недостатъчен за пълно разбиране на бедността като социално явление в модерни общества (UNECE, 2017).

Относителният подход разглежда бедността не като фиксиран минимум, а като изоставане спрямо преобладаващия жизнен стандарт в дадено общество. Според тази логика бедността е състояние, при което лицата или домакинствата разполагат с по-малко ресурси от мнозинството и поради това не могат да участват пълноценно в обичайния социален живот. Този подход е особено важен за развитите страни, където бедността рядко се проявява само като физическо оцеляване, а по-често като ограничено участие, социално изключване и неравен достъп до възможности (Sen, 1983; UNECE, 2017).

Методологично относителната линия на бедност най-често се определя като процент от медианния еквивалентен разполагаем доход. В Европейския съюз широко използван праг е 60% от медианния еквивалентен разполагаем доход, като лицата под този праг се определят като живеещи в риск от бедност. Цанов (2020) подчертава, че EU-SILC изчислява няколко варианта на линии на бедност (например 40%, 50%, 60% и 70% от медианния доход), което позволява по-гъвкав анализ на концентрацията на населението около различни равнища на дохода. Този подход е широко използван в европейската статистика, защото осигурява международна съпоставимост и проследимост на риска от бедност.

Предимството на медианния доход пред средния доход е, че медианата е по-слабо чувствителна към крайно високи доходи. Ако в едно общество малка група лица получава много високи доходи, средният доход може да се

повиши значително, без това да отразява реалния стандарт на мнозинството. Медианата, от своя страна, показва средната позиция в подоходното разпределение и затова е по-подходяща като база за определяне на типичен жизнен стандарт. В този смисъл относителната линия на бедност е пряко свързана с разпределението на доходите и с проблема за социалното неравенство (Николова, 2014; Цанов, 2020).

Предимството на относителния подход е, че той отразява социалната природа на бедността. Той показва не само дали хората имат средства за оцеляване, а дали могат да живеят по начин, който е приемлив спрямо стандартите на обществото, в което се намират. В този контекст е възможно дадено домакинство да не попада в категорията на бедните според абсолютния подход, но да бъде определено като бедно при прилагането на относителния подход, когато разполагаемият му доход е значително под установения жизнен стандарт в обществото. Това разграничение е особено важно при изследването на социалното изключване и доходното неравенство, както и на възможностите за социална и междугенерационна мобилност (Ангелова и др., 2019; Sen, 1983).

Относителният подход е също така удобен за международни сравнения, особено в рамките на групи страни със сходни статистически стандарти, какъвто е Европейският съюз. Той позволява да се сравнява не абсолютното равнище на доходите, а положението на нискодоходните групи спрямо средния стандарт в съответната страна. Това обаче означава, че относителната бедност не измерва едно и също материално равнище във всички държави. Човек, считан за беден в богата страна, може да има по-висок реален доход от човек, който не попада под относителната линия на бедност в по-бедна страна. Следователно относителният подход е силен при анализ на вътрешното разпределение на доходите, но не винаги е достатъчен за сравнение на реалното материално благосъстояние между страни (UNECE, 2017; United Nations, 2005).

Основен недостатък на относителния подход е арбитражният избор на процента от медианния доход. Въпросът защо линията трябва да бъде 60%, а не 50% или 70%, няма универсален теоретичен отговор. Изборът е до голяма степен конвенционален и зависи от статистическата практика, политическите цели и нуждата от сравнимост. Цанов (2020) критикува именно тази особеност, като подчертава, че изборът на конкретен процент от медианата се нуждае от допълнителна аргументация, особено когато линията на бедност се използва не само за статистически анализ, но и като инструмент на социална политика.

Друг проблем е, че относителната бедност може да остане стабилна дори при общо повишаване на доходите. Ако доходите на всички групи нарастват приблизително пропорционално, делът на лицата под относителния праг може да не се промени съществено, въпреки че реалното материално положение на бедните се е подобрило. Обратно, при спад на медианния

доход линията на бедност може да намалее и част от хората формално да излязат от бедност, без реално да са станали по-богати. Това показва, че относителният подход трябва да се интерпретира внимателно и винаги в комбинация с други показатели като реални доходи, материални лишения, дълбочина на бедността и неравенство (Николова, 2014; Foster et al., 2013).

В България относителният подход има ключово значение, особено след въвеждането на официална линия на бедност и използването на данни от EU-SILC. Според Цанов (2020) старата методика за официалната линия на бедност в България е съчетавала относителни и абсолютни елементи, тъй като е вземала предвид както доходите, така и потреблението на домакинствата с ниски доходи. Новата методика, въведена от 2019 г., се основава на 60% от медианния еквивалентен доход, индексиран с индекса на цените на малката потребителска кошница. Цанов посочва, че тази методика поражда методологични въпроси, защото не допуска намаляване на линията на бедност и по този начин се отдалечава от чистия относителен подход .

Субективният подход към измерването на бедността се основава на разбирането, че бедността не може да бъде определена единствено чрез външно зададени критерии, статистически прагове или експертно конструирани потребителски кошници. При този подход водещо значение има оценката на самите индивиди и домакинства за това какъв доход е необходим, за да се поддържа приемливо равнище на живот. В този смисъл бедността се разглежда не само като обективно състояние на материален недостиг, но и като субективно преживяване, зависещо от социалната среда, предходния жизнен опит, размера на домакинството, очакванията и представите за нормален стандарт на живот.

Теоретичната основа на субективния подход е свързана с концепцията за индивидуалната функция на благосъстоянието на дохода. Тази концепция се развива в изследванията на Van Praag и Kapteyn, които показват, че възприеманото благосъстояние не зависи механично само от абсолютния размер на дохода, а от начина, по който индивидите оценяват този доход спрямо собствените си потребности и социални сравнения (Van Praag & Kapteyn, 1973). По този начин доходът се интерпретира не просто като икономическа величина, а като фактор, чиято стойност се пречупва през индивидуалната оценка за достатъчност, сигурност и качество на живот.

В рамките на субективния подход широко приложение намира методът на минималния доход, при който домакинствата посочват какъв доход смятат за минимално необходим, за да могат да „свържат двата края“. Получените отговори се използват за статистическо моделиране на субективната линия на бедност, като обикновено се отчита влиянието на реалния доход, размера на домакинството и други социално-демографски характеристики. Този метод позволява да се установи праг на бедност, който отразява общественото усещане за минимално необходим доход, а не само експертна или административна преценка (Goedhart et al., 1977; Цанов, 2020).

Друг важен метод е методът на оценка на дохода, известен още като Лейденска линия на бедност (Praag & Kapteyn, 1973; Цанов, 2020).. При него респондентите посочват какъв доход съответства на различни равнища на благосъстояние - „лошо“, „недостатъчно“, „достатъчно“, „добро“ или „много добро“. Въз основа на тези оценки се изгражда индивидуална функция на благосъстоянието, която позволява да се изчисли доходов праг, под който домакинството може да бъде определено като бедно. Този подход е особено ценен, защото отчита не само размера на дохода, но и начина, по който самите хора го свързват с различни степени на жизнено благополучие (Praag & Kapteyn, 1973; Цанов, 2020).

Основното предимство на субективния подход е, че включва гледната точка на хората, чието положение се измерва. Това го отличава от абсолютния подход, при който минималните потребности се определят предимно експертно, и от относителния подход, при който бедността се извежда от статистическото разпределение на доходите. Субективният подход дава възможност да се установи дали официално определените линии на бедност съответстват на реалните обществени представи за достатъчен доход и достоен живот. Именно поради това той има важно допълващо значение при анализа на бедността, особено когато се търси по-задълбочено разбиране за начина, по който домакинствата преживяват материалния недостиг.

Наред с предимствата си, субективният подход има и съществени ограничения, свързани с факта, че отговорите на респондентите могат да бъдат повлияни от лични очаквания, културни нагласи, моментно емоционално състояние, склонност към подценяване или надценяване на доходите, както и от различия в разбирането на категориите „бедност“, „достатъчност“ и „нормален живот“. Поради това субективната линия на бедност трудно може да се използва като единствен официален измерител, но има висока аналитична стойност като допълнение към абсолютните и относителните показатели (United Nations, 2005; UNECE, 2017; Цанов, 2020).

Сравнението между абсолютния, относителния и субективния подход показва, че те не измерват една и съща страна на бедността (Табл. 1). Абсолютният подход измерва минималната способност за оцеляване и покриване на основни потребности. Относителният подход измерва позицията на домакинството спрямо средния стандарт в обществото. Субективният подход измерва възприятието на самите хора за достатъчност на дохода и благосъстоянието. Следователно различията между тях са не просто технически, а концептуални.

Таблица 1. Основни подходи за измерване на бедността - сравнителен анализ

Критерий за сравнение	Абсолютен подход	Относителен подход	Субективен подход
Принцип на измерване	Измерва дали индивидът или домакинството разполага с минимални средства за физическо съществуване и покриване на базови потребности.	Измерва положението на домакинството спрямо средния или медианния стандарт на живот в обществото.	Измерва личната оценка на хората за това дали доходът им е достатъчен за приемливо равнище на живот.
Разбиране за бедност	Бедността е недостиг на средства за храна, жилище, облекло и други основни жизнени потребности.	Бедността е изоставане спрямо преобладаващия жизнен стандарт и риск от социално изключване.	Бедността е субективно преживяване на недостатъчност на дохода и благосъстоянието.
Област на приложение	При анализ на крайна бедност, международни сравнения в глобален мащаб и политики за гарантиране на минимален жизнен стандарт.	При анализ на социално неравенство, социално изключване и позицията на нискодоходните групи в обществото.	При изследване на начина, по който хората възприемат и преживяват бедността.
Основни предимства	Дава ясен праг за минимално оцеляване и е приложим при политики за базова социална защита.	Отчита социалния контекст и показва доколко бедността е свързана с неравенството и стандарта на живот.	Включва гледната точка на самите хора и показва дали официалните прагове съответстват на общественото усещане за достатъчен доход.
Основни ограничения	Може да подцени социалните измерения на бедността, особено в общества, където проблемът не е само физическото оцеляване.	Зависи от подоходното разпределение и от арбитражния избор на праг (например 50%, 60% или 70% от медианния доход).	Има по-ниска сравнимост, защото зависи от формулировката на въпросите, културния контекст и очакванията на респондентите.
Особености на статистическото измерване	По-надежден е, когато се основава на реални данни за потреблението, но може да включва експертна субективност при определяне на потребителската кошница.	Сравнително надежден при използване на представителни данни за доходите, но чувствителен към качеството на статистическата информация.	По-труден за стандартизиране, защото разчита на самооценки и субективни възприятия.
Значение за социалната политика	Подходящ е за определяне на минимални социални стандарти и базови помощи.	Полезен е за наблюдение на риска от бедност, социалното неравенство и ефекта от икономическия растеж върху уязвимите групи.	Полезен е като допълващ инструмент за оценка дали социалните политики отговарят на реалните усещания и потребности на хората.
Интерпретация на бедността	Измерва бедността като минимално материално оцеляване.	Измерва бедността като относително изоставане и социално неравенство.	Измерва бедността като преживяна и оценена от самите хора недостатъчност.
Необходимост от комбиниране	Самостоятелното му използване може да пропусне социалното изключване.	Самостоятелното му използване може да доведе до трудни за тълкуване резултати при промени в медианния доход.	Самостоятелното му използване може да даде твърде зависими от възприятията резултати.

Източник: Обобщение на автора на базата на проучената и цитирана литература.

Абсолютният подход е най-подходящ, когато целта е да се оцени дали хората разполагат с минимални средства за физическо съществуване. Той е приложим при анализ на крайна бедност, при международни сравнения в глобален мащаб и при политики, насочени към гарантиране на минимални стандарти. Неговата слабост е, че може да подцени социалните измерения на бедността, особено в общества, където проблемът не е само липсата на храна и подслон, а невъзможността за пълноценно участие в обществения живот.

Относителният подход е най-подходящ за анализ на бедността като социално изключване и неравенство. Той позволява да се види как нискодоходните групи се позиционират спрямо останалата част от обществото и доколко икономическият растеж достига до уязвимите групи. Неговото предимство е чувствителността към социалния контекст, но слабостта му е зависимостта от подоходното разпределение и арбитражния избор на праг. Поради това той е много полезен за статистическо наблюдение, но трябва да се тълкува заедно с показатели за реални доходи, материални лишения и дълбочина на бедността.

Субективният подход е най-подходящ за разбиране на начина, по който хората преживяват бедността. Той допълва обективните методи, защото показва дали официалните прагове съответстват на общественото усещане за минимален доход. Неговата сила е в чувствителността към индивидуалния и социалния опит, но слабостта му е по-ниската сравнимост и по-голямата зависимост от формулировката на въпросите, културния контекст и очакванията на респондентите.

От гледна точка на особеностите на статистическото измерване, методите, основани на представителни данни за доходите и потреблението, имат предимство пред чисто експертните оценки (Цанов, 2020). Тази позиция се поддържа и в международните ръководства, които подчертават значението на доброто информационно осигуряване, съпоставимостта на данните и прозрачността на методологията (United Nations, 2005; UNECE, 2017).

От гледна точка на социалната политика, най-полезен е комбинираният подход. Ако се използва само абсолютна линия, може да се пропуснат важни аспекти на социалното изключване. Ако се използва само относителна линия, може да се стигне до трудни за обяснение промени, когато медианният доход се движи нагоре или надолу. Ако се използва само субективна линия, резултатите може да бъдат твърде зависими от възприятията и очакванията на населението. Затова съвременната тенденция е бедността да се измерва чрез съчетаване на монетарни, немонетарни, обективни и субективни индикатори (Foster et al., 2013; Ангелова и др., 2019).

3. Заключение

Сравнителният анализ на абсолютния, относителния и субективния подход показва, че многоаспектният характер на бедността не позволява нейното пълноценно измерване чрез прилагането само на един метод. Всеки от разгледаните подходи акцентира върху различно измерение на явлението и има специфични възможности и ограничения. Абсолютният подход насочва вниманието към наличието на минимално необходимите ресурси за задоволяване на основните жизнени потребности, докато относителният поставя бедността в контекста на преобладаващия жизнен стандарт, разпределението на доходите и риска от социално изключване. Субективният подход допълва тези измерения, като отчита индивидуалната преценка на хората за достатъчността на техните доходи и собственото им материално положение.

Различията между трите подхода показват, че те следва да се разглеждат не толкова като взаимно изключващи се, а като взаимно допълващи се инструменти за изследване на бедността. Съчетаването им позволява едновременно да се оцени доколко са удовлетворени основните жизнени потребности, какво е положението на нискодоходните групи спрямо общия жизнен стандарт и как самите хора възприемат своето благосъстояние. По този начин комбинираното използване на обективни и субективни, монетарни и немонетарни показатели създава възможност за по-пълно представяне на обхвата и различните проявления на бедността.

Следователно адекватното измерване на бедността предполага прилагането на комплексен подход, който отчита не само размера на разполагаемите ресурси, но и социално-икономическия контекст, условията на живот и индивидуалната оценка на благосъстоянието. Подобен подход осигурява по-надеждна информационна основа както за статистическия анализ на бедността, така и за разработването и оценката на политики за нейното ограничаване и намаляване на социалното изключване.

Използвани източници

Ангелова, П., Шопова, М., Върбанов, Т., Моллов, Й., & Цветанова, И. (2019). Измерения на бедността в България – статистически аспекти. *Алманах научни изследвания, 27*, 156–186.https://core.ac.uk/download/pdf/226103816.pdf

Цанов, В. (2020). Определяне на линията на бедност – методологични особености. *Статистика, 4*, 57–82. https://spisaniestatistika.nsi.bg/page/bg/details.php?article_id=241

Цанов, В., & Богданов, Б. (2004). Измерване на бедността в България. *Икономическа мисъл, 4*, 3–27. https://www.iki.bas.bg/Journals/EconomicThought/2004/2004-4/1.pdf

Foster, J., Seth, S., Lokshin, M., & Sajaia, Z. (2013). *A unified approach to measuring poverty and inequality: Theory and practice*. World Bank. https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8461-9

Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A., & van Praag, B. M. S. (1977). The poverty line: Concept and measurement. *The Journal of Human Resources, 12*(4), 503–520. https://files01.core.ac.uk/download/pdf/6560377.pdf

Harris, B. (2000). Seebohm Rowntree and the measurement of poverty, 1899-1951. https://www.researchgate.net/publication/313044071_Seebohm_Rowntree_and_the_measurement_of_poverty_1899-1951

Malpass, P. (2012). Poverty: A study of town life. *Housing Studies, 27*(3), 398–404. https://doi.org/10.1080/02673037.2012.617908

Sen, A. (1976). Poverty: An ordinal approach to measurement. *Econometrica, 44*(2), 219–231. https://doi.org/10.2307/1912718

Sen, A. (1983). Poor, relatively speaking. *Oxford Economic Papers, 35*(2), 153–169. https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a041587

UNECE. (2017). *Guide on poverty measurement*. United Nations Economic Commission for Europe. https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2018/ECECESSTAT20174.pdf

United Nations. (2005). *Handbook on poverty statistics: Concepts, methods and policy use*. United Nations Statistics Division. https://unstats.un.org/unsd/methods/poverty/pdf/un_book%20final%2030%20dec%2005.pdf

van Praag, B. M. S., & Kapteyn, A. (1973). Further evidence on the individual welfare function of income: An empirical investigation in the Netherlands. *European Economic Review, 4*(1), 33–62. https://doi.org/10.1016/0014-2921(73)90029-9

World Bank. (2016, January 13). *Principles and practice in measuring global poverty*. https://www.worldbank.org/en/news/feature/2016/01/13/principles-and-practice-in-measuring-global-poverty